

הרב יחיאל אומן

גדריו התקיעות דמיושב ודמעומד, חיוב שמיעת חזרת הש"ץ, הוספת תקיעות לחומרא והמסתעף

פרק א' - גדריו התקיעות דמיושב ודמעומד

מצאנו ענין נפלא הנוגע לכונת התקיעות דמיושב ודמעומד, ותחילתו בשאלה היסודית שיש לשאול - אלו תקיעות הן העיקר מדאורייתא, ואלו הן מתקנה דרבנן. וכפי שיבואר בעה"ת.

א. פירוש רש"י בדין התקיעות שהכל ע"ס הברכות

הנה, מצאנו דבר פלא - שבכל פרק ד' של ר"ה, שבו נתבאר סדר התקיעות והברכות לפרטי פרטים, לא נמצא במשנה ובגמ' שום רמז על תקיעות דמיושב.

ובאמת, ברש"י בכולי פירקין נתבאר שאין תקיעות אחרות חוץ מהתקיעות שבסדר ברכות. ראשית במשנה בדף לב: "סדר ברכות: אבות וגבורות... זכרונות ותוקע כו", פירש"י "דמצוה בשלש תקיעות של שלש שלש", ומוכח שהתקיעות דמיירי כאן בסדר ברכות, אלו הן התקיעות של הדאורייתא.

וכן במשנה שאח"כ (לג:): "סדר תקיעות שלש שלש שלש שלש", כתב רש"י "אחת למלכויות, ואחת לזכרונות, ואחת לשופרות".

ובהמשך המשנה שם איתא: "תקע בראשונה ומשך בשניה כשניים", ופירש רש"י: "...שהיה צריך לעשות זו פשוטה שלאחריה דמלכויות, ופשוטה שלפניה דזכרונות", הרי נתבאר לן דאין עוד תקיעות חוץ מתקיעות המלכויות, ולכן לא מצא רש"י מקום לפרש אלא בתקיעות של סדר ברכות. ובסיפא דמשנה: "מי שבירך ואח"כ נתמנה לו שופר, תוקע ומריע ותוקע", ופירש"י "תוקע ומריע ותוקע בשביל מלכויות, וכן בשביל זכרונות, וכן בשביל שופרות", ונתבאר כאן חידוש, דגם מי שתוקע אחר התפילה, נחשב כתוקע על סדר הברכות.

וכן פי' התויו"ט (במשנה זו), דהאי דינא ד"תקע בא' ומשך כשניים" קאי אבבא שאח"כ "מי שבירך ואח"כ נתמנה לו שופר", שתוקע את כל ג' הסדרים ביחד, וכאן שייך משך במלכויות לזכרונות.

וכן מוכח מדעת רש"י, שכתב (בדף לד:): דלא אמרו תוקעין על סדר ברכות אלא בחבר עיר, אבל יחיד מברך ואח"כ תוקע [ודלא כדעת הכלבו שדייק במשנה דיחיד תוקע ואח"כ מברך לערבב השטן, כמו ציבור], ומבואר דעתו דתקיעות אלו הווין תקיעות ע"ס הברכות גם ביחיד^א.

(א). וגם לעיל בדף כח. שהובאה משנה זו, גם שם פירש באופן פשוט "תקע בראשונה - פשוטה שלפני תרועת המלכויות, ומשך בשניה - בפשוטה של אחריה כשתים, ונתכוין לצאת בה אף ידי פשוטה שלפני תרועת הזכרונות, שעתידי עליו לתקוע תיכף לזו".

ב. כן משמע בתוס'

וכן נתבאר בתוס', דתקיעות המחוייבות דמיירי בהו, הן על סדר הברכות, שהביאו התוס' (בדף לג: ד"ה שיעור) את המנהג לתקוע כל הספיקות במיושב, ובמעומד רק תשר"ת למלכויות תשר"ת לזכרונות ותר"ת לשופרות, ותמהו ע"ז: "דלפום סוגיא דכולה פירקין [שנתבאר בפירקין רק תקיעות דסדר ברכות] היה ראוי לתקוע בכל אחד מהסדרים קשר"ק קשר"ק קר"ק, או לאחר תפלה כולהו [וכמשנ"ת דהא נמי חשוב ע"ס ברכות], אבל קודם תפלה לא אשכחן [לא מצאנו חיוב לתקוע קודם התפילה]... אלא אשכחן בפרק קמא לעיל (דף טז.) למה תוקעין ומריעין כשהן יושבין ותוקעין ומריעין כשהן עומדין כדי לערבב את השטן, והיינו כדעבדינן".

ובפשטות נראה דגם אחר שהביאו המנהג לתקוע מיושב, עדיין נשארה ההבנה דהתקיעות המחויבות הן דמעומד ולא דמיושב. ואין ראייה לדינא מדברי ר' יצחק, כמש"כ הרמב"ן בדרשה (ד"ה ופי' זה נכון): "דמימרא זו דר' יצחק כעין מימרא דר' אבהו בשופר למה תוקעין בשופר של איל, דהוא טעמא דמנהגא ולא טעמא דקרא, ו'למה נהגו' קאמר, ולא שנשנו דבריו בשום מקום לא במשנה ולא בברייתא". ויתכן דתוס' נמי אתו למימר דכך נוהגין, אבל לעולם העיקר דמעומד.

ולכן, עיקר דעת התוס' היא שיש לתקוע בכל סדר את כל הספיקות, כמשנ"ת, וכמו שהביאו אח"כ סיעתא מדברי הערוך שתוקעין ל' קולות על הסדר, וביחד מאה קולות.

ואח"כ הביאו את דעת ר"ת, דהנהיג לעשות תשר"ת בכל אחד מהסדרים, לשיטתו דאין לחשוש כ"כ להפסקות, משא"כ לספיקות דחיישי' מדינא. ובסוף כתבו "דיש קצת ליתן טעם על המנהג שלנו, דס"ל כמ"ד בסמוך אחת מד"ת ושתים מד"ס, וכיון שעשו בשיבה כל הספיקות של תורה ושל סופרים, לא חשו לחזור ולעשות בשעת תפלה אלא ספיקא דאורייתא" [ויבואר להלן מה שתירצו בעוד ראשונים על הקושיא הזו].

ג. איך אפשר לקיים שוב את המצוה

והנה, יש להקשות בכל זה, דלכאוי' אחרי שכבר תקע פעם אחת ויצא ידי חובת החיוב מדאורייתא, א"כ מה שתוקע כעת אינו בגדר תקיעות דמצוה [וכמבו' בסוגיא דציצין (שבת קלג:)], שאחר שפירש מן המצוה כבר אינו בגדר מצוה, וכמו שלמד משם הגר"ח להקדים נטילת ספק אתרוג מהודר, שאם יקדים הודאי כשר ויצא המצוה, מה שיטול אח"כ אינו בגדר מצוה], ואילו תקנת חז"ל של תקיעות על סדר ברכות הלא היא צורה של קיום החיוב מדאורייתא, שאת התקיעות המחויבות יש לתקוע על סדר הברכות [וכמשנ"ת ברש"י הנ"ל דהתקיעות מצד עצמן שייכות למלכויות זו"ש, ורבנן הוסיפו עליהן את הברכות להשלים עניינן].

ב). וסברא הוא, דאם אינו חשוב ע"ס ברכות, א"כ מחוייב להקדים התקיעות שהם דאורייתא לברכות שהם דרבנן, אלא ודאי דמקיים מצות תקיעות ע"ס הברכות כשתוקע אחר התפילה, ולכן יכול לאחר התקיעות. ודו"ק.

ג). ועי' בשב"ה ל' שם שהביא מרבינו ישעיה שכתב: "כמה נראה לי מנהג זה רע שכשאתה תוקע למלכויות קשר"ק כאילו לא עשית כלום וכן קשר"ק לזכרונות וכן קר"ק לשופרות ויותר טוב שלא לעשותן כלל... ואם מפני טורח הצבור - כל הקרובות' שאנו אומרים אין חוששין לטורח צבור ובשעה קלה של התקיעות חוששין".

לב גדרו התקיעות דמיושב ודמעומד, חיוב שמייעת חזרת הש"ץ, הוספת תקיעות

אמנם, לדעת הנצי"ב דאפשר לקיים מצוה כמה פעמים כשנעשה בהמשך אחד, הא לא קשיא [וכאן אפשר לומר דהוי המשך אחד, דעסוקין עדיין באותו ענין], וכן להלבוש (סי' תקפ"ה ס"ג) והפני"י (דף ל. ד"ה ובתוס') שכתבו כן לגבי תקיעת שופר דהוא מצוה כל היום, אבל לשאר פוסקים שלא כתבו כן קשה.

ומצאנו כה"ג בפוסקים, שהעירו שלא לצאת יד"ח המצוה כשאינה כתקנת חז"ל, ומוכח בדעתם דאחרי שיצא ידי חובת הדאורייתא אינו יוצא בו פעם שניה, הגם שהוא מוסיף לקיים בו כתקנ"ח. כמש"כ במ"ב (בס"ס מ"ו, ומקורו בב"י שם) לגבי הקורא ק"ש קודם התפילה כשספק יעבור הזמן, וכתב דיכיון שלא לצאת אלא אם כן הוא ירא שהצבור יעברו זמן ק"ש, "אבל כשלא יעברו מוטב לצאת ידי ק"ש עם הצבור, שבצבור יקרא כל השלשה פרשיות ובברכותיה כמו שתקנו חז"ל לכתחלה". וכ"כ נמי לגבי קידוש (בביה"ל ר"ס רע"א, וכ"ה בחת"ס) "דמסתמא אין מדרך העולם לכיון לצאת את המ"ע דזכור בתפלה כיון שיש לו יין או פת ויכול לקדש עליהן אח"כ בברכה כדין טוב יותר שיצא אז המ"ע דאורייתא משיצא עתה ויהיה בלא כוס ושלא במקום סעודה".

ד. דעת התוס' בפסחים, דעיקר התקיעות דמעומד

והנה, מצאנו דברים מפורשים בזה בתוס' בפסחים (קטו.) דנסתפקה הגמ' במי שאין לו אלא חסה לכרפס, ואמר ר"ה שיברך בתחילה בפה"א בכרפס, ואח"כ יברך על אכילת מרור, ומקשי' עליה "לאחר שמילא כריסו הימנו חוזר ומברך עליה?" ולכן אמר ר"ח דבתחילה מברך גם על אכילת מרור.

וכתבו התוס' (בד"ה מתקיף) דר"ח סבר מצוות צריכות כוונה, וא"כ בתחילה לא יצא יד"ח מרור, שהרי אכלו לשם כרפס, וא"כ קשה איך מברך על אכילת מרור כשהוא עוד לא מקיים את המצוה? וע"ז ביארו התוס': "דמ"מ מועלת הברכה שברך בטיבול ראשון לטיבול שני, מאחר שאכל ממנו מעט בטיבול ראשון, מידי דהוה אברכת שופר דמברך אתקיעות דשיבה ומועלת ברכה לתקיעות שבעמידה שהם עיקר".

הנה, דימו התוס' את התקיעות דמיושב ודמעומד, למצות מרור כשאוכל מקודם כרפס, ומוכח מזה דכשם שבכרפס אינו מכוון לצאת מצות מרור, אלא לשם אכילת כרפס, ואעפ"כ מברך על אכילת מרור, כך ה"ה בשופר, שבתחילה אין זה לשם המצוה דאורייתא של שופר, אלא לערבב את השטן, ואעפ"כ הוא יכול לברך.

ועי' בחזו"א (ע"ס המסכת בפסחים שם) שלמד כן בדעת התוס', דבתקיעות דמיושב אינו יוצא עיקר מצות שופר, רק צריך לכיון בהן לשם מצוה דרבנן, ובתקיעות דמעומד צריך לכיון לצאת ידי חובת מצוה דאורייתא.

אלא דהקשה ע"ז, דלא משמע כן בתוס' ר"ה ל"ג ב', דנתבאר בדבריהם דא"צ לעשות כל ספיקי בחזרת הש"ץ [ולכאור' בתחילת דברי התוס' אין סתירה לזה, שגם לדידהו הוקשה על המנהג וטרחו ליישבו, וצ"ל שדיוקו מקושית ר"ת, דלא הוי קשיא ליה רק מצד תרתי דסתרי, וכן

גדרי התקיעות דמיושב ודמעומד, חיוב שמייעת חזרת השי"ץ, הוספת תקיעות לג

מהיישוב שכתבו אח"כ דעבדי' כמ"ד אחת מד"ת, ומשמע דעתם דיצא יד חובת החיוב דאורייתא, ובדרבנן מקילי' כחד מ"ד].

ה. דברי הפוסקים דמוכח כן

ובאמת, בדברי הפוסקים נראה דגם היום התקיעות דמעומד הן עיקר. ראשית, בטור (סי' תקפ"ה) שכתב הטעם לתקיעות דמיושב לערבב השטן, ומיד כתב "אבל לעולם עיקר תקיעה היא מעומד, שהיא ע"ס הברכות", וכ"כ בסי' תקצ"ב, שהיה ראוי לתקוע כל הספיקות, והביא דברי הערוך, ונראה שכן עיקר דעתו [וכן הוא לפי דברי הר"ן דלעיל, דהקדימו התקיעות דמיושב שלא יזלזלו בהם, משמע מפני שאינם עיקר].

וכ"כ הרדב"ז (ח"ד כ"ה) בטעם שלא עומדים בתקיעות דמיושב: "שעיקר התקיעות הם אותם שעל סדר הברכות, ובאותה שעה הרי כל הקהל עומדים, והיינו דקרינן להו תקיעות דמעומד. אבל תקיעות דמיושב אינם אלא כדי שיהיה השטן מעורבב בתקיעות דמעומד, ומשום כבוד הצבור לא ראו להטריח עליהם לעמוד, כיון שעתידים לשמוע תקיעות דמעומד".

וכ"ה בלבוש (סי' תקפ"ה) "ועומד התוקע לתקוע, ולא משום שהתקיעה הזאת צריכה להיות מעומד שהרי אינה לשם מצות תקיעת ראש השנה כמו שיתבאר, אלא משום כבוד הצבור צריך התוקע לעמוד". ושם בס"ג "...ואין בתקיעות שבמיושב משום בל תוסיף, דהא אין תוקעין לשם מצות תרועת היום אלא לערבב השטן".

וכן בט"ז (תקצ"ב ב.), עמש"כ הפוסקים שאין להשיח עד גמר התפילה, והביא קושית הר"ן מאי גרע ממדבר באמצע הסעודה דא"צ לחזור ולברך המוציא. ותי' דכאן הוי כמי שלא התחיל עדיין במצוה, וכמו שלא אכל עדיין כלל, "דהא בשעת הברכה מתכוין על עיקר קיום המצוה שהיא על סדר הברכות". וכן במ"ב (תק"צ סקל"ה) הביא דברי המג"א לגבי טעות בתקיעות: "...דגם בתקיעות דמעומד צריך לחזור דהם עיקר", ע"ש.

ו. כן הוא לפי טעם הגמ'

וגם לפי טעמא שנת' בגמ' לערבב את השטן, מוכן דהתקיעות דמעומד הן עיקר, וכדפי' רש"י "כשישמע ישראל מחבבין את המצוות מסתמין טענותיו", ובתוס' בשם הערוך, "דכד שמע השטן קול שופר חדא זימנא בהיל ולא בהיל, וכד שמע קול שופר תנינא אמר אתא זימניה וכו'". לפ"ז י"ל נמי דלכן צריך להקדים התקיעות הראשונות קודם התפילה, כדי שבתקיעות שבתפילה, שהן העיקר, כבר לא ישטיין^(ד). וכ"כ הטור "כדי שיתערבב בתקיעות שלפני תפילה, ולא יקטרג בשעת תפילה"^(ה) [אמנם, בר"ן (טז), כתב לפי פי' הערוך, שהיה ראוי לעשות את התקיעות לאחר התפילה ולא לפניה, אלא שאילו היו מקדימין אותן שוב לא היו חוששין אחר

(ד). ועי' בגמ' בע"ז (ד): "אמר רב יוסף: לא ליצלי איניש צלותא דמוספי בתלת שעי קמייתא דיומא ביומא קמא דריש שתא ביחיד, דלמא כיון דמפקיד דינא דלמא מעייני בעובדיה ודחפו ליה מידחי", ופירש"י "... מתוך שהוא מתפלל מלכיות זכרונות שופרות מיפקד דינא טפי", ומבו' דסדר הברכות הוא זמן הדין, ולכן מובן שראוי שיהיה השטן מעורבב כבר.

לד גדרו התקיעות דמיושב ודמעומד, חיוב שמייעת חזרת הש"ץ, הוספת תקיעות

כך לתקיעות דמיושב שאינן אלא לערב את השטן. וצ"ע, הא כתב הערוך דזימנא קמא לא בהיל, ואנן בעינן שיהא מעורבב בשעת תפילה, ואולי הוה פשיטא ליה דמהני גם מה שיתערבב אח"כ].

ועי' בב"ח שכתב דלפירוש קמא דכתב הר"ן דהטעם הוא להכניע את היצר [וכמו שביארו, דזה גופא מה שמכניע את השטן שלמעלה, הוא היצה"ר, שיודע שע"י תשובתו הגיע זמנו], א"כ לא קשיא כלל למה לא הקדימו את התקיעות שעל סדר הברכות שהן עיקר, "דפשיטא הוא דקודם התפלה צריך להכניע היצר, ואפילו קודם תפלת שחרית היה ראוי לתקוע להכניע היצר אלא משום גזירת שמד שהיה אז תיקוהו אחר תפלת שחרית".

[ופירוש נוסף בזה כתב בשבלי הלקט בשם רגמ"ה: "שתקיעות מעומד יודע השטן שהם חייבין לתקוע, אבל כשהוא שומע תקיעה מיושב חושב שהוא זמן גאולה הוא". וביאר: "שעדיין לא נתחייבו בתקיעות והן תוקעין, ודאי אז מתערבב השטן ואינו מקטרג, כאדם ששומע קול המון פתאום ונבהל ונשתומם, אבל במעומד מה ערוב יש לו עמהן והלא יודע שעכשו חייבין לתקוע" [...].

אמנם, בחקרי לב (להגר"ח קלופט שליט"א) נטה לומר כפי שדייק החזו"א בתוס' דידן, שגם בתקיעות דמיושב מכוונים לצאת יד"ח החיוב מדאורייתא, וכן הוא לכאו' לפי פירש"י בטעמא דגמ': "כשישמע ישראל מחבבין את המצוות מסתמין טענותיו", וכמו שביאר השבלי הלקט, שמזדרזין לקיים המצוה מיד כשאפשר" [ואם בפעם הראשונה לא מקיימין הדאורייתא, במה נקרא שמחבבין את המצוה].

ז. צ"ע המנהג לפ"ז

וצ"ע איך יתבארו דברי הפוסקים הללו, עם המנהג הפשוט שנהג בכל הדורות, שלא לחוש לספיקות בתקיעות שבברכות?"

ה. כן כתב ברוקח, וכתב שם דעה אחרת, שהוא מתערבב מיד כשישמע תקיעה ראשונה שבמיושב, ואינו יכול לקטרג אפילו בשעת תפלה בלחש של הקהל.

ו. ולפ"ז מובן יותר מה שבער"ה לא תוקעין בשחרית, וא' הטעמים הוא כדי לערבב את השטן, ולפי הפי' הנ"ל, שהעירוב הוא כאשר הם תוקעין תקיעות שאינן מחויבות, מובן יותר שלכן יש נפ"מ בתקיעות של ער"ה. ודו"ק.

ז. וכמבואר בגמ' לב: על המשנה דהשני (המתפלל מוסף) מתקיע, דהקשתה הגמ' והא זריזין מקדימין, ותי' בשעת הגזירה שנו, היינו שלא יכלו לתקוע אז ולכן העבירו התקיעות למוסף, ומובן לפ"ז שרצו בכל אופן להרויח את מעלת הוריו, ולכן תקנו עוד תקיעות לפני התפילה.

וכן כתב בערוה"ש: "דאחר שמפני הגזרה דחום על מוסף, לכן כדי שלא להרחיק עצמם מתקנה הראשונה כל כך ולקרב התקיעות יותר לשחרית ולהיות מהזריזין המקדימין למצות התקינו לתקוע אחר קריאת התורה קודם מוסף, וזהו עירוב השטן שרואה כמה ישראל זריזין במצות, שאע"פ שגזריהן עליהן מ"מ מתאמצים לקיים המצות עוד ביתר שאת ויתר עז, שמקודם לא היו תוקעים רק פעם אחת ולאחר הגזירה שני פעמים. וגם מתבהל שמא זכות קולות שופרות אלו יביא השופר הגדול ואין ביכולתו לקטרג".

ח. אמנם, הא לא קשיא ממה שכתב השו"ע שיעשה במיושב נשימה א' ובמעומד ב' נשימות, אף דבב"י כתב דנשימה א' יוצאין לכו"ע, ולמה העדיף את הנשימה א' במעומד, אבל התשובה נתבארה בדבריו, דממ"נ יש לעשות נשימה א' במיושב ולא במעומד, דלפי הסדר שהביא מר"ת, דעבדי' תשר"ת בכל הסדרים, וא"כ בעינן שיעלה גם לתשר"ת ותר"ת, וזה א"א רק עם ב' נשימות.

האוצר ♦ גיליון ל"ג

גדרי התקיעות דמיושב ודמעומד, חיוב שמיעת חזרת השי"ץ, הוספת תקיעות לה

ואפשר דצירפו הפוסקים את דעת ר"ה גאון, שבין בשברים בין בתרועה יוצאים יד"ח, ור' אבהו רק סידר את המנהגים, כדאי' בר"ן וברא"ש ובריטב"א שיישבו את המנהג ע"פ דעת רה"ג [ובאמת, בכל הראשונים שהביאו את דבריו, לא מצאנו מי שדחה להדיא, אלא שבכמה ראשונים סתמו לא כן (ועי' מש"כ עליו הרז"ה "והם טובים ונאים ומתוקים מדבש ונופת צופים". ובריטב"א אחר שהביא את דברי רה"ג כתבם בנוסח אחר: "שהרי התורה אמרה סתם תרועה קול נשבר כדרך שאדם עושה בשברו וסגנון אחד אמרה תורה לכולם, ואין הדורות שוין בדבר", וגם לדעתו מבואר דשניהם הם בגדר תרועה, אלא שאם יש תרועה אחת בדור צריך ללכת אחריה, אבל ברבות הזמנים נסתפקו בדבר, וא"כ גם לדעתו יתכן שיוצאים היום בא' מהם].

וגם בפוסקים הביאו בכ"מ את דעת רה"ג, כגון הב"י בסי' תק"צ [שכתב דע"ז סמכו דאין חוששין לעשות גם נשימה א' וגם ב' נשימות] והביה"ג ר"ס תקצ"ב, ועו"מ. ועכ"פ, בשביל ליישב את המנהג סמכו על רה"ג, אף דלחומרא עבדי' לא כוותיה, דהיה חמור בעיניהם יותר לשנות את המנהג, כמבואר בדבריהם^ט.

וטעם המנהג גופיה שהנהיגו כן לעשות ג' קולות בכל סדר, נתבאר ברמב"ן, כשביאר את דעת הרי"ף שהחשש משום הפסק הקולות בתפילה: "שמשה שתיקן ר' אבהו תשר"ת, וכניף מנהגי ותקע תש"ת כברייתא ותר"ת כמתני', חששו לתקיעות יתירות שלא יפסיקו באמצע תפילה", וכן ביאר בשבלי הלקט: "שאם קשר"ק עיקר הרי הפסיק קש"ק קר"ק בין מלכיות לזכרונות ובין זכרונות לשופרות" [ומלשון הרי"ף נראה משום טירחא דציבורא]. ועי' להלן מדברי האו"ז.

ח. ההנהגה למעשה

והנה, לפ"ז היה ראוי לכוון בתקיעות הראשונות שהן רק מדרבנן, אבל לפי מה דמחמרי' כהשו"ע לחשוש לנשימה א' במיושב ולב' נשימות במעומד, א"כ להצד דבעי' דוקא נשימה א' א"כ המיושב העיקר [והשו"ע גופיה, שהעדיף את הנשימה א' במיושב ולא במעומד אינו קשה, משום שדעתו כר"ת, שתוקעין תשר"ת בכל הסדרים, ומרוויחים בזה שמא הוא תש"ת או תר"ת ואין רק הפסקה, וא"כ מצד זה בודאי בעי' דוקא ב' נשימות, כדי שיהיה אפשר לחשבו כשברים בפ"ע ותרועה בפ"ע, ולדידן כהרמ"א, דהעיקר ב' נשימות, שפיר עבדי' במעומד את הב' נשימות].

ועי' בפניני רבינו הקהילות יעקב, שנשאל מתי עלינו לכוין לקיים מצות עשה דאורייתא של תקיעת שופר לקיים המצוה כהלכתה מאחר שיש מחל' ראשונים בזה כנ"ל, והשיב 'מה אנו יודעים עלינו לכוון כתיקון חז"ל'. וכן הביא בשבות יצחק מהגריש"א, שלא יכוננו רק לצאת

ולפי המנהג שתוקעים רק תשע תקיעות, א"כ בודאי שעדיף לעשות את הצד העיקרי במיושב שהרי למעשה שם תוקעין את כל הספיקות [אמנם, לפי המנהג דידן שהביא הרמ"א שתוקעין את הספיקות גם במעומד, א"כ היה ראוי לעשות שם נשימה א', אך י"ל דהרמ"א לשיטתו, דנקט לעיקר ב' נשימות].

ט. כמש"כ תר"י ברכות ה. "דיש לנו לתת טעם למנהג כפי יכלתנו כמו שנאמר בירושלמי כל מקום שאתה מוצא הלכה רופפת צא וראה היאך נוהגין ונהוג", ובמהרר"י קולון שרש ט' כ' שאפי' מנהג שהוא נגד התורה אין דוחין אותו, כמב' ביבמות קב. דאפי' יבא אליהו ז"ל אין שומעין לשנות המנהג שנהגו העם מפורסם. והדברים ידועים בכל הראשונים והפוסקים.

האוצר ♦ גיליון ל"ג

כתיקון חז"ל, דאם יכוון התוקע לדרבנן והשומעין לדאו' לא יצאו [ועוד שיש לחשוש שלא ישמע חלק מהתקיעות דמעומד, ויצטרך לסמוך על המיושב].

ט. דעת הרי"ף והאו"ז דמיושב עיקר

והנה, זו דעת רש"י ותוס' ועוד הרבה ראשונים, שנקטו כולם דעיקר התקיעות הן דמעומד. אולם, יש בראשונים שיטה אחרת, דעיקר התקיעות היום הן במיושב.

שכן נתבאר ברי"ף, שתירץ את המנהג וכתב: "דכיון שהברכות אין מעכבות את התקיעות [שיוצאין הדאורייתא גם שלא בסדר ברכות], הרי יצאו יד"ח באותן שתקעו כשהן יושבין, ודי להם לתקוע תשר"ת תש"ת תר"ת ע"ס ברכות פ"א שלא להטריח את הצבור" [וכ"כ הרמב"ם (ג) (ב) "בדין היה שיתקעו על כל ברכה כל בבא מהן שלשה פעמים כדרך שתקעו כשהן יושבין, אלא כיון שיצאו מידי ספק בתקיעות שמיושב אין מטריחין על הצבור לחזור בהן כולן על סדר ברכות"], ומשמע דדעתו דעיקר התקיעות היום הם במיושב, ומה שתוקעין הוא לטעם אחר.

ויותר מזה כתב האור זרוע: "ורבינו יצחק בר' אשר פסק דעיקר תקיעותינו זה מה שאנו תוקעין בישיבה לאחר קריאת התורה כתקנת ר' אבהו... וזה שאנו תוקעין במוסף אינו אלא כדי לערבב את השטן!" [והוסיף: "ומה שלא תקנו לצאת בעמידה על סדר הברכות שהרי מצוה מן המובחר לצאת על סדר הברכות, היינו טעמא משום דלא איפשר לצאת על הסדר הברכות, הואיל דמספקא לן בתרועה מה היא, והאיך ניתקן, דאפי' היינו מתקנין לתקוע בכל ברכה וברכה סדר שלשתן קשר"ק קשר"ק קר"ק פ"א כל סדר, דהשתא ממ"נ בכל ברכה וברכה הוא יוצא מידי תרועה שכתב בתורה ופשוטה לפניו ופשוטה לאחריה - מ"מ היה הפסק בין התקיעות, דאם קשר"ק דיו לתקוע - נמצא מה שתקנו קשר"ק קר"ק הפסיקו בין קשר"ק שתקע בברכה ראשונה לקשר"ק שיתקע בברכה שניה.. לפיכך הואיל דא"א לעולם לצאת על סדר ברכות התחילו לצאת בישיבה מידי כולם ושוב לתקוע בעמידה שלא לשם חובה אלא כדי לערבב את השטן"].

י. דעת הרמב"ן דמעומד להעלות הברכות

וברמב"ן ובריטב"א מבואר דמה שהשאירו את התקיעות במוסף היינו בשביל סדר הברכות בעצמו, להעלות התפילה בתרועה.

שכך תירץ הרמב"ן (בדרשה ובמלחמות) את תמיחת הראשונים על מה שלא עשו הספיקות בתפילה: "לפי ששנינו במשנתנו מי שבירך ואחר כך נתמנה לו שופר תוקע ומריע ותוקע שלשה פעמים וכו' (אבל לסדר ברכות אינו זקוק עוד), אבל היה לו שופר ותקע ואחר כך נתמנה להם מברך, בודאי חוזרין ותוקעין על סדר ברכות (שהסדר ברכות זקוק לתקיעות, ולא משום דמתקיים בו דין תקיעות, אלא -) דומיא דתעניות ושעת מלחמה שאומרין זכרונות ושופרות ותוקעין עליהן, ואף על פי שאין היחיד חייב בתקיעות כלל, הציבור תוקעין בשעת תפילה כדי להעלות התפילה בתקיעה... הלכך בראש השנה נמי כיון שיצאנו ידי חובת תקיעות של תורה מיושב, ולא נשאר

גדרי התקיעות דמיושב ודמעומד, חיוב שמיעת חזרת הש"ץ, הוספת תקיעות לז

עלינו אלא חובת ברכות שתקנו בהן תקיעות כדי שיעלה זכרונינו לטובה בשופר, הוה ליה כתעניות ובתקיעות כל שהו יוצאין ידי התרעה של ברכות". וכ"כ הריטב"א (בדף טז. ובדף לג: ע"ש).

ועי' בחזו"א שהביא את דברי הרמב"ן והריטב"א, ובתחילה סבר דלדבריהם אין ענין התקיעות כלל לר"ה, אלא דמיין ממש לתעניות, ואח"כ כתב דלאו האומרים שאסור לדבר בין תקיעות דמיושב לתקיעות דמעומד משום הפסד הברכה, משמע דיש בזה מצוה דרבנן של שופר דר"ה.

ולפ"ז צריך לבאר, דאף דדמיה תקנה זו בעיקר התקנה לתעניות, אמנם מה שבתעניות מספיק להעלות את התפילה בשופר כל שהוא, אבל בר"ה בעי' דוקא תקיעות דמצוה להעלות את התפילה, וביותר משום שהתקיעות הן מענין הברכות כמשנ"ת מדברי הרש"י, ולכן זה מה שמעלה את הברכות.

סיכום ודינים העולים

א. דעת רש"י דתקיעות דמיירי במתני' הן התקיעות שעל סדר הברכות, ולא נזכר בהלכות התקיעות את התקיעות דמיושב.

ב. בתוס' הביאו את המנהג לתקוע למעומד רק ט' קולות, ותמהו ע"ז, והביאו את שיטת הערוך דתוקעין ל' קולות, ושי' ר"ת דתוקעין ג"פ תשר"ת, ולבסוף יישבו את המנהג, דסברי' כמ"ד ב' מדרבנן.

ג. יש להקשות דבפשטות א"א להחשיב את התקיעות שתוקע אח"כ לתקיעות דמצוה [אם לא נימא דכל תקיעות היום הן מצוה דאורייתא], וא"כ כשתיקנו לתקוע קודם לכאו' ביטלו את עיקר מצוותן.

ד. ובאמת, בתוס' בפסחים דימו את הברכה על תקיעות דמיושב, למי שאוכל מרור לכרפס שמברך עליו על אכילת מרור אף דאינו יוצא המצוה, ומזה דייק החזו"א שבמיושב אין קיום של החיוב מדאורייתא אלא של חיוב מדרבנן [אבל כתב דמתוס' בר"ה לא משמע הכי].

ה. וכן מבואר בכמה פוסקים דעיקר קיום המצוה במעומד גם היום, כגון בטור, ובלבוש, וברדב"ז, ובט"ז, ובמ"ב בשם המג"א, כמבואר בפנים.

ו. כן מוכח לפי טעם הגמ' לערבב השטן, והביא תוס' מהערוך דזימנא קמא בהיל ולא בהיל, ובפעם שניה בהיל, והיינו שתוקעים מקודם תקיעות שאינן עיקר, כדי שבתקיעות העיקריות והברכות דמוסף [שאו זמן הדין, כמבו' ברש"י בע"ז] לא יקטרג, וכן הב"ח כתב לפי טעם הר"ן שהמטרה להכניע היצר, וא"כ צריך להכניע קודם התפילה (אמנם, לפי פשוט טעם רש"י שמחבבין המצוות, משמע דמקיימים גם עכשיו המצוה, וכן דעת החקרי לב).

ז. צ"ע איך יתבארו דברי הפוסקים הללו, עם המנהג הפשוט שנהג בכל הדורות שלא לחוש לספיקות בתפילה, ואפשר דצירפו הפוסקים את דעת ר"ה גאון, שבין בשברים בין בתרועה יוצאים יד"ח, כמבו' בכמה ראשו' ופוסקים שסמכו בכמה דברים על שיטתו.

האוצר ♦ גיליון ל"ג

לח גדרו התקיעות דמיושב ודמעומד, חיוב שמיעת חזרת הש"ץ, הוספת תקיעות

ח. אף דיתכן לפ"ז שהיה לנו לכוון בתקיעות הראשונות לצאת רק מדרבנן, מ"מ למעשה אינו ראוי, כיון שאנו מחמירים בהם לצאת הנשימה אחת, וכן אמרו הקה"י והגריש"א, שעלינו לכוון כתיקון חז"ל.

ט. דעת הרי"ף ועו"ר דתקיעות דמיושב עיקר, וכ"כ האו"ז דהמעומד הוא לערבב השטן. וכ"כ הרמב"ן והריטב"א, והוסיפו דהיום נשאר הטעם בתקיעות דמעומד להעלות התפילה בתרועה, כמו בתעניות [וכמשנ"ת דבר"ה בעי' דוקא תקיעות דמצוה להעלות התפילה].

פרק ב' - שמיעת חזרת הש"ץ וסדר ברכות

הנה, לפי הנתבאר בסי' הקודם, דתקיעות דמעומד הן העיקר, ובהן מתקיים החובה דאורייתא של שופר דר"ה, ודמיושב הוא רק לערבב השטן, לפ"ז יצא הדין דכל יחיד מחוייב לשמוע את התקיעות האלו עם הברכות שעליהן. אמנם בגמ' נתבאר לא כן.

א. פלוגתת ר"ג וחכמים, בכל השנה

הנה, במשנה (ר"ה לג:) נחלקו ר"ג וחכמים, חכמים אמרו "כשם ששליח צבור חייב - כך כל יחיד ויחיד חייב. ורבן גמליאל אומר: שליח צבור מוציא את הרבים ידי חובתן".

ואף דלמעשה סדר התפילה שוה לשניהם, שמתפללין הציבור בלחש ואח"כ הש"ץ בקול, אמנם מחלוקתם היא איזו תפילה היא העיקרית, דלרבנן כ"א חייב להתפלל בעצמו ומקיים את חובתו בתפילה בלחש, לבד ממי שאינו בקי שבשבילו נתקנה החזרה [כדאי' שהקשה ר"ג לדבריהם למה ש"ץ יורד לפני התיבה, והשיבו להוציא את שאינו בקי], ולר"ג כולם יוצאים יד"ח מהש"ץ, ומה שבכל זאת מתפללין תפילת לחש, הוא די להסדיר שליח צבור תפלתו.

ובגמ' נתבאר דפלוגתת ר"ג ורבנן היא בכל תפילות השנה, כדאי' (בדף לה.) "הלכה כרבן גמליאל בברכות של ראש השנה ושל יום הכפורים". וכ"כ הריטב"א בשם הגאונים "שרבן גמליאל ורבנן בכל ברכות פליגי, בין דשאר ימות השנה בין דראש השנה ויום הכפורים, דלרבנן גמליאל שליח צבור מוציא ידי חובה לכולן אפילו את הבקי, ולרבנן אינו מוציא כלל את הבקי ואפילו בראש השנה ויום הכפורים".

והוסיף וביאר הריטב"א את הטעם שלר"ג יכול הש"ץ להוציא מי שבקי, אע"ג דתנן יחיד שלא בירך [סדר הברכות] אין חבירו מברך לו, "דהיינו טעמא משום שכל אחד יש לו לשנן בפיו, אבל בצבור חשיב צירוף כאילו הוא מוציא בפיו". וכונתו (כ"כ בחקרי לב) דחשיבי העשרה גוף אחד של ציבור, ולכן חשיבא תפילת הש"ץ להם כתפילה אחת של כולם, שכולם שוים בה [ובדעת רבנן כתב הריטב"א, דסברי דכיון דידע חייב הוא לשנן בפיו ולא מהני ליה צירוף מדרבנן].

ב. ש"ץ פוטר עם שבשדות

והנה, בסוף הגמ' (לה.) איתא עוד חידוש בשיטת ר"ג, דמסקי' התם: "כי אתא רבין אמר, כי פטר ר"ג עם שבשדות", משום דאניסי במלאכה, אבל בעיר - לא". ומבואר ברש"י ובתוס' (לד:) ובשא"ר, דמיירי כאן באלו שאינם שומעים כלל את החזרה, ואעפ"כ הם יוצאים יד"ח לר"ג כיון שאנוסים. ויותר מזה נתבאר בר"ן, דלר"ג השומעין מהש"ץ יוצאין אף הבקיאין [כדאמר 'למה הציבור מתפללין כדי להסדיר', הרי שמן הדין יוצאין אף אלה שהם בבית הכנסת בתפלת הש"ץ], וכל מה שאמרו דלא פטר ר"ג אלא עם שבשדות, זהו במי שאינו שומע [ודלא כדעת בעל העיטור, שכתב שאין ש"ץ פוטר אלא מי שאינו בקי, אבל בקי, אפילו אם הוא בב"ה, אינו פוטר].

ודבר זה טעון ביאור טובא, דעד כאן לא שמעי' דשייך לצאת יד"ח, אלא בשומע מחבירו, וכמש"כ הריטב"א דחשיב צירוף וכמוציא מפיו [בגדר שומע כעונה], אבל מי שכלל אינו שומע, איך שייך להוציאו בדבר שהוא חייב בו?

ג. תפילה חובת ציבור

ועמד ע"ז בחזו"א (או"ח סי' י"ט) וביאר דנאמר כאן יסוד בעיקר חיוב התפילה: "דלא רמו רבנן חיוב התפילה על כל יחיד, רק כל עדה מחויבים לברור מביניהם עשרה, וירד ש"ץ ויתפלל בעשרה ויפטור את כולם, מיהו אותן דלא אניסי אינם יוצאין בתפלת חבריהן, וחייבין לבוא לכהכ"נ להסדיר התפלה ולשמע מפי הש"ץ, ואם לא באו אינם בכלל ברכת הש"ץ, כעין עם שאחורי כהנים, וחייבין להתפלל בעצמן" (ואפי' אינם בקיאין שבעיר אינם יוצאים בתפלת הש"ץ כל שלא שמעו, וחייבין לשמוע מפי יחיד שלא התפלל).

וחזר על יסוד זה בהל' ר"ה (בסי' קל"ז), שכתב שם דאף דבודאי דיחיד שיתקע תקיעות דמעומד לא קעביד מצוה, דלא תקנו חכמים רק בחבר עיר, אבל "כששומע תקיעות של ציבור אפשר דקעביד מצוה, והוא משותף עם הציבור במצות תקיעה".

וכסברתו משמע בריא"ז (הובא בש"ג על הרי"ף יב.), שכתב דלא אמרו דש"ץ מוציא העם שבשדות, אלא בתפילות כל השנה, שכנגד תמידין תיקנום, אבל לא בתפילות דר"ה המחויבות בפ"ע. ומשמע דכוונתו היא דכמו בחיוב התמידין העבודה נעשית ע"י הכהנים בשליחות כל ישראל (ויש גם מעמדות העומדים על גבן, כמבואר בגמ' בתענית), כך תפילה שאף אם היא מוטלת על כל יחיד, שייך בה יציאה ידי חובה ע"י ש"ץ וכל הציבור מצטרפים עמו, לכתחילה בשמיעה, ובדיעבד באנוסין אפי' בלא שמיעה, אם הם מכוונים דעתם אליו^(*).

(*) כבר תמהו רבים מה עושים ה'עם שבשדות' בר"ה, ובפשטות הוא לשון מושאל מברכת כהנים, שמייירי גם בחול. אולם, ראיתי בשו"ת הרשב"ש (שצח) שכתב בסתמא "עם שבשדות - לשמור פירות" [והביא מהגמ' ביומא: "שומרי פירות עוברים עד צוארם במים ואין חוששין", אלמא אף בי"ט וביום הכפורים איכא עם שבשדות].

וראיתי בשלמת חיים שהקשה מדברי המ"ב (סי' צ' ס"ק כ"ט) דלא נפטר מתפילה בציבור כי אם במקום הפסד אבל מניעת רווח אין לפוטרו, וכאן נראה שהוי מניעת רווח. ותני' לו הגרי"ח, שהיו עומדים למלאכתם קודם זמן תפלה, ושוב באמצע מלאכתם לא חייבו אותם, והוא עצמו כתב לתרץ דעל פי רוב היו פועלים ופטורים מתפילה בציבור.

ד. בירור דברי החזו"א

וראשית יש להעיר בדברי החזו"א, שדבריו מתאימים לכאו' רק למ"ד תפילה דרבנן [וכמו שדייק וכתב 'דלא רמו רבנן חיובא וכו'], דאילו להרמב"ם דתפילה היא מצוה דאורייתא יקשה מסוגיין, דבדאי לא חייבה תורה חיוב על הציבור לבד?²² [והיה אפשר לכאר עפמש"כ הפוסקים דאשה יוצאת יד"ח תפילה בפסוקי דרחמי, ומבואר בהגם שתיקנו רבנן צורת תפילה, מ"מ נשאר עדיין האופן דאורייתא שיוצאים במידי דרחמי. ולפ"ז אפשר דמה שהיו יוצאין חיוב התפילה מהש"ץ, היינו אחר שאמרו מידי דרחמי. אמנם צ"ע להעמיד את הדין בהכי].

ועוד הקשה בחקרי לב, איך יתכן לומר שהיחיד כלל אינו חייב בחיוב תפילה ורק מונח חוב לדאוג שבציבור כולו יהיה מי שיקיים החובה, הרי כל ציבור מורכב מיחידים המצטרפים לציבור לקיים מצוותם, אבל החיוב רמי על כל יחיד [ואם לא יהיה חובת יחיד, א"כ יוכלו כל ישראל לפרוש מהחיוב?]

ועוד, דאף אם נבין דשייך עניין של חובת ציבור בתפילה כמו בקרבנות, אבל הא בסוגיין נוסף חידוש דגם ידי חובת התקיעות יוצאין מהש"ץ [דאל"ה מאי רבותיהו שנפטרו בסדר ברכות, אם לא יצאו תקנת חכמים של התקיעות, ולא נזכר בשו"מ שזה רק בדיעבד כדי להרויח לכה"פ את הברכות]. וא"כ, בשלמא להרמב"ן שהתקיעות במעומד הן רק להעלות התפילה, שייך לומר שהן חובת ציבור של המתפללים להעלות תפילותיהם, אבל להמפרשים דעיקר התקיעות הם במעומד, וכך צורת קיום התקיעות דאורייתא שהן יהיו על סדר ברכות, מה מקום יש להטילן על הציבור לבד?

ה. ה'חובה' על היחיד, ה'קיום' על הציבור

ואולי אפשר לומר גדר חדש בהבנת 'חובת ציבור', שבדאי החובה רמיא על כל יחיד, אבל 'אופן הקיום' של המצוה אינו נעשה בצורה של קיום היחיד אלא דוקא ע"י ציבור²³. ודוגמא לדבר, אמירת קדיש וקדושה שדינם הוא דוקא בציבור, וסדר האמירה הוא בצורה של קריאת

(א). והנה, במוע"ז (ח"ב, קס"ו) חידש דגדר זה שכל העדה הם כגוף אחד ויש להם חיוב אחד ונפטרים כולם בו, זה שייך דוקא כשיש ציבור המשותפים יחד בכל דבריהם, דפשיטא ליה שלא נאמר בדין עם שבשדות שכל ש"ץ מוציא את כל האנוסים שבכל העולם כולו, אלא זה דין בציבור, וכעין דברי החזו"א שהציבור צריכין להוריד ש"ץ, ואחר שהורידו ש"ץ, אם אחד מהם אנוס יוצא מאותו הש"ץ. ודייק כן מהגמ' בר"ה (יז ב) דיורדי הים באניות כיחידין דמו. ומב' שאפילו אם הם עשרה, מ"מ כיון שאינם קבועים רק שמתאספים באקראי לא די בזה ודינם כיחידים, וכח ציבור הוא כשאגודים יחד שמתפללים תמיד יחד. ולפ"ז כתב עוד לחדש, דבזמנינו שבכל עיר הרבה בתי כנסיות, חשיב שאין לו ציבור משלו, ונמצא שהחיוב חמיר טפי, שעליו חל בעצם תקנתא דרבנן להצטרף לציבור [אמנם, בפשטות גם היום יש הרבה אינשי שקבועים בציבור מטוים בתפילות העיקריות, ולכאו' די בזה].

ועתה ראיתי בשו"ת יהודה יעלה (ח"ב כ"ז) בהג"ה מבנו, שהביא את דברי רש"י במס' ר"ה דף כ"ט שפירשו טעמא דכל הברכות יצא מוציא משום ערבות, ולפ"ז כתב דהש"ץ מוציא גם לעם שבשדות יהי' מי שיהי' ואפי' מעיר אחרת, דשייך בזה ערבות.

ועוד נראה דלהריא"ז שדימה לקרבנות, י"ל נמי דפוטר את כולם.

(ב). ואין לומר דבהא פליגו, דהא נתבאר בריטב"א דגם רבנן היו מודים לר"ג, ורק סברו דחיוב כל אחד להתפלל התפילה בעצמו, אבל לולי זאת היו מודים לו.

(ג). ורק אחרי שחייבו חכמים לכל יחיד להסדיר תפלתו, נוצר חיוב נוסף של תפילת יחיד, שצריך להיעשות בכל אופן לעצמו.

גדרי התקיעות דמיושב ודמעומד, חיוב שמיעת חזרת הש"ץ, הוספת תקיעות מא

הש"ץ ועניית הציבור, ולא נאמר כאן לכאור' שהציבור צריך לשמוע כל המילים בשומע כעונה, אלא שכך היא צורת קיום המצוה על ידי כל הציבור ביחד, שמבין כולם עולה קילוסו של הקב"ה⁽¹⁾ [ויש מקומות שהדין הוא רק לומר את הדבר במקום ציבור, כמו ברכת חתנים וקידוש החודש, ע"ע כמה דוגמאות בהערה⁽²⁾].

ולפ"ז נאמר גם כאן, שבאמת על כל יחיד מוטלת חובת סדר הברכות, אבל צורת המצוה נמסרה רק לציבור, שרק באופן כזה שיש ש"ץ שמתפלל וציבור ששומעין ועונים אמן, זה הוי בגדר 'חבר עיר' שהתקיעות מצטרפות לברכות ונעשה 'סדר ברכות' של ציבור שעליהם אפשר לתקוע להשלים ענינם, וכמש"כ הריטב"א שבי' הוי צירוף הציבור.

ולפ"ז, גם מה שהש"ץ פוטר את העם שבשדות, אינו משום שבאופן כזה הם אינם חייבים כלל, אלא שמכיוון שצורת קיום המצוה נמסרה לציבור, וחובת כל יחיד היא להשתתף עם הציבור, כמשנ"ת שכך קיום המצוה של העם בזה שהם באים לשמוע, ממילא מובן שמי שאנוס, מתקיימת מבחינתו המצוה גם בלא השתתפות בפועל.

ו. צורת השמיעה

וזה מוכח מדברי הטור, שכתב דש"ץ מוציא אף את הבקי כששומע התפילה, ואח"כ כתב: "מכל מקום מוטב שיתפללו יחידים, כי מי שירצה לצאת בתפלת שליח צבור צריך שיכוין לכל מה שיאמר השליח צבור, ואם חיסר אפילו מלה אחת שלא כיון לה - לא יצא".

ובב"י ציין לזה את דברי הרא"ש בתשובה (כלל ד' סימן י"ט) שכתב "ובברכת יוצר אור וערבית אני אומר עם שליח צבור בנחת, כי אין אדם יכול לכוין תדיר עם החזן בשתיקה, וגם אם היה אדם מכוין לדברי שליח צבור בשתיקה, ובאמצע הברכות פנה לבו לדברים אחרים הרי הפסיד הברכה כי הפסיק באמצעייתה [ולכן כתבו הפוסקים שאין לסמוך על עצה זו לצאת מהש"ץ למי שהפסיד אזכרה, כיון דבסתמא שלא יוכל לכוון], אבל כשאדם קורא בפיו אף אם קרא מקצתה בלא כוונה יצא".

הרי מפורש כאן, דאין השמיעה המחוייבת למי ששומע לצאת יד"ח, למי שהוא בתוך הציבור ואינו יוצא יד"ח, שרק מי שיוצא יד"ח צריך לשמוע כל מילה ומילה.

(ד). אמנם, כעת מצאתי כמה לשונות שנראה לא כן, כגון בב"י בשם האבודרהם, שכתב במעלת שמיעת חזרת הש"ץ, ובתו"ד כתב: "וחייב אדם שלא לדבר בעוד ששליח צבור מחזיר התפילה ושיכוין לשמוע ברכותיה ושומע כעונה", ובפנ"י (ר"ה לד): "...ומה שציבור שותקים לא מיקרי הפסקה דשומע כעונה והרי הוא כאילו הם אומרים בעצמם זולתות" [והערל"ג השיב עליו: "דהרי ידוע שאין כל הציבור שומעים להיותם כעונים"].

ויש לדחות, דלא באו אלא לומר דאחר שבמציאות כולם נמצאים ושומעים, יש כאן מצב של שומע כעונה, לכה"פ לגבי מעלת תפילה פעם נוספת, וכן שלא הוי הפסק בשתיקה. ודו"ק.

(טו). עי' בשו"ת הרשב"א ח"א פ"א (הובא בטור ס' תקס"ו) לגבי תפילת ענגו " אין שליח צבור אומרה ברכה בפני עצמה עד שיהו שם עשרה... שאין שליחות ליחיד עד שיהו עשרה מקובצין במקום אחד". וכן עי' במג"א (נ"ט סק"ה) בדעת תר"י דברכות ק"ש יוצא מי שאינו בקי דוקא בשמיעה מהש"ץ, וע"ז קאי המחבר שאינו יוצא אלא כשיש שם עשרה, ומבואר דדוקא השאינו בקי שצריך לצאת הוא שומע, אבל שאר הציבור צריכין רק שבביל להשלים ל"י.

מב גדרו התקיעות דמיושב ודמעומד, חיוב שמייעת חזרת הש"ץ, הוספת תקיעות

וכן ראיתי מוכיחים מדברי הרמב"ם (פ"ט מהל' תפלה ה"א) שכתב: "סדר תפילות הציבור כך הוא וכו' ומתחיל ופורס על שמע בקול רם והן עונים אמן אחר כל ברכה וברכה", ובה"ג: "... ויעמוד ומתחיל ומתפלל בקול רם מתחילת הברכות להוציא את מי שלא התפלל והכל עומדים ושומעין ועונים אמן אחר כל ברכה וברכה" עכ"ל.

ומדויק בלשון הרמב"ם, דבכדי לצאת ידי חובתן צריכים הקהל דוקא לענות אמן, ואינו ככל דין שומ"כ, שכ' בהל' ברכות (פ"א ה"א) "כל השומע ברכה וכו' כששומע מתחילה ועד סוף ומתכוין לצאת בה ידי חובה יצא ואף על פי שלא ענה אמן", וע"כ דאינו מדין שומ"כ הרגיל, אלא שע"י הענייה מתקיים צורת התפילה של הציבור.

ז. בחזרת כל השנה

וכך נתבאר גם לגבי חזרת הש"ץ שבכל השנה, שכתב השו"ע (קכ"ד סעיף ד') דבשעת החזרה הקהל יש להם לשתוק ולכוין לברכות שמברך החזן ולענות אמן, והוסיף דאם אין ט' מכוונים לברכותיו "קרוב להיות ברכותיו לבטלה". ובמ"ב כתב, דיש לזהר מלומר תחנונים או ללמוד בעת חזרת הש"ץ, דאפילו אם מכוונים לסוף הברכה לענות אמן כראוי ג"כ לא יפה הם עושים, שאם הלומדים יפנו ללימודם עמי הארץ ילמדו מהן (ודלא כתשו' הרמ"ע מפאנו סי' ק"ב שכתב דאם מכוונים לסוף הברכות לענות אמן כראוי אין למחות בידם).

ומאידך, בריש סימן קכ"ד שם נפסק, דמי שאינו בקי שיוצא בחזרת הש"ץ, צריך "לכון לכל מה שאומר ש"ץ מראש ועד סוף, ולא יפסיק, ולא ישיה, ויפסע לאחוריו כאדם שמתפלל לעצמו".

ומבואר גם כאן שגדר השמיעה של כל חזרת הש"ץ אינו כשמייעת מי שיוצא יד"ח, שהוא נידון כאומר בפיו, משא"כ הציבור שגדרם הוא שנעשים משותפים לתפילת הש"ץ^(ז). ויותר מזה מצאנו בבה"ט בשם מהפר"ח, שאפי' חרש מצטרף למנין אם יכול לענות עם הציבור, דומיא דהנפת סודרים באלכסנדריא של מצרים. ומוכח מזה שאין דין לשמוע דוקא את החזרה, אלא רק להצטרף לציבור. ועי' בהערה^(י).

ח. החובה הנוספת להוריד ש"ץ לסדר ברכות

והנה, בר"ן וברשב"א הקשו בגמ' דקאמר להם ר"ג לרבנן "לדבריכם למה ש"ץ יורד לפני התיבה", דמשמע דקאי גם על ר"ה, וקשה מאי קא מקשה להו, והרי צריך הוא לירד לפני התיבה כדי שיתקעו על סדר ברכות, שלא אמרו אלא בצבור?

(ז). ולכן צריך להיות הש"ץ ראוי והגון כמו שנפסק בשו"ע, דאם החזרה היא רק מדין שומע כעונה, א"כ סו"ס כל אחד הוא זה שמתפלל את תפלתו, אבל אם החזן הוא שליח הציבור להתפלל בעבור כולם, לכן מובן שצריך להיות הגון.

(י). אמנם, יש לדעת דכמה וכמה פוסקים נקטו דגם מי שהתפלל בעצמו, שייך לצאת ידי חובה בעיקר התפילה פעם שניה. ועי' בב"י שהביא מהאבודרהם שחישב את מעלת תפילה בציבור שנחשב כג' תפילות ע"ע השמיעה ועניית אמן.

ובשם הגר"א ז"ל פירשו כן את מאמר חז"ל בירושלמי "אם ראה אדם שהתפלל ולא נענה יחזור ויתפלל", שזהו סוד בתפילות א' בלחש וא' בחזרת הש"ץ, "ששם מתקבלת התפלה ביותר". וכן ידוע בשם האר"י, דסודו גדול ורם יותר מתפילת לחש (וכ"ה בסידור יעב"ץ, וכתב שם דכל דברי חכמינו יש להם טעם נגלה ונסתר, וע"פ הנסתר ענינו גדול מתפילת לחש).

גדרי התקיעות דמיושב ודמעומד, חיוב שמיעת חזרת הש"ץ, הוספת תקיעות מג

ודעת הר"ן משו"ה, דאין קושית הגמ' אלא על כל השנה, אבל בר"ה לא הקשה, דבודאי צריך להוריד ש"ץ לסד"ב. וכ"כ הרשב"א בתירוצו השני.

ומבו' מדבריהם, דבר"ה גם לפי רבנן יש חיוב להוריד ש"ץ לפני התיבה גם לולי זה שהוא מוציא את מי שאינן בקיאים, בכדי לקיים את תקנת חז"ל שהתקיעות יהיו דוקא בסדר ברכות של ציבור, ולכן גם אחרי שהתפללו, מחוייבים להעמיד עוד פעם ש"ץ, כדי שתהיה תפלת ציבור ויכולים יהיו לתקוע [ולכן יש דעה בראשונים, שאפי' אם התפללו בציבור סדר ברכות, אבל לא תקעו, מורידים ש"ץ פעם נוספת לסדר ברכות, כדי לקיים את התקיעות כתיקונם].

וכ"כ הרי"ף גיאות: "לפיכך ש"ץ יורד ומוציא יד"ח בקיאים ושאין בקיאים... ועוד כדי שיהיו שומעין תקיעות על סדר הברכות, דהא קי"ל דחבר עיר שומעין על הסדר, נמצא שליח ציבור מוציא יד"ח העומדין אחריו בביהכ"נ שהתפללו ושאין בקיאים להתפלל".

והרשב"א בתי' קמא תירץ: "דהיא גופא קא מיבעיא ליה, כיון שכל אחד ואחד מתפלל לעצמו, למה שליח צבור יורד, והיאך תוקעין על סדר ברכות".

וביאר בחקרי לב, דכיון שכבר יצאו יד"ח תפילה, א"כ אין הברכות בגדר ברכות של חובה, וא"כ זה אינו יכול להיחשב תפילת ציבור של חבר עיר, דעיקר תקנת סדר ברכות היא כשהדבר נעשה בסדר של תפילה [ולכן נקטו חז"ל 'אמרו לפני', בסדר תפילה שהוא כעומד לפני המלך], ולא תקנוהו כחובת תפילה לעצמה, אלא בתוך תפילת חובה של ר"ה.

ועכ"פ, גם להרשב"א מבואר דיש דין נוסף בחזרת הש"ץ של סדר ברכות, ואף דאין זה יכול להיות סיבה בפ"ע להוריד ש"ץ, אמנם מ"מ אחרי שירד הש"ץ יש כאן ב' עניינים נפרדים.

ט. האם יש חובה מיוחדת לשמוע

והנה, בספר מועדים וזמנים (ח"א סי' ח') הביא מהגרי"ז, שלדעתו צריך כל יחיד לשמוע חזרת הש"ץ כל מלה מפי הש"ץ, שרק אז התקיעות הם על סדר הברכות, אבל אם אינו שומע חזרת הש"ץ רק התקיעות לבד - אינו יוצא מצות תקיעות על סדר הברכות [ובכתבי הגר"ח כתבו שהגרי"ז היה מסופק בזה, רק הוסיף עוד שעיקר החיוב לשמוע על סדר הברכות חל על הצבור דוקא, וא"כ יחיד שלא שמע לא נצטרף לציבור ודינו כיחיד שלא נתחייב כלל, ולכן הוא אינו עובר אבל גם לא קיים את המצוה, דלקיומה בעינן שיצטרף לציבור, והיינו שישמע מהש"ץ כל התפלה ואז הוא מקיים מצות היום לתקוע על סדר הברכות כתיקונה].

אמנם, בשאר פוסקים חזי' דלא חששו לזה, וסברו דהא נמי חשיב תקיעות ע"ס הברכות [כן ראיתי בשבות יצחק בשם הגריש"א והגרש"ו, וכן ידוע מעוד פוסקים, וכן מסתבר מסתימת כל הפוסקים שלא אשתמט בהם להזהיר שצריך לשמוע כל הברכות, וגם הגרי"ז לא כתב כן בשום מקום, אלא מפי השמועה הוא].

והביאור בזה, דבאמת אף דיש כאן חובה נוספת שבשבילה מורידים ש"ץ, אבל גם בזה הוי הגדר כמו בכל חזרת הש"ץ, שהוא הצטרפות הציבור לברכות בש"ץ.

האוצר ♦ גיליון ל"ג

י. בעומד בתפילת לחש

ויש לדון במי שעומד בתפילת לחש, שהנה בחזו"א שם כתב: "דאע"ג דאינו יוצא בתפלת הש"ץ בלא שמיעה, מ"מ הוא משותף במצות תפלה של הש"ץ לא פחות מזה שהוא אנוס", ונראה שהוא הבין שגם הנמצאים בתפילת לחש נחשבים שותפים לסדר ברכות, דהרי תחילת תפלתו היתה עם כל הציבור, וכעת לא הוציא את עצמו מתוכם אלא הוא ממשיך את התפילה שהתחילו ביחד.

ואי נימא דאינו משותף עמהם, ג"כ אינו קשיא, דפשיטא שהוא יוצא מהש"ץ מדין עם שבשדות, כמו שנתבאר ברש"י בסוטה (לה:): דטעם שבעיר אינם יוצאין "דלא אניסי אלא שאין הברכה חשובה עליהם, הלכך אינם בכלל ברכה", וא"כ כל שאינו מראה בעצמו זלוול בברכה, ואינו מפקיע עצמו, שפיר חשוב אנוס.

וכ"כ בשו"ת הרדב"ז (הנד' מכת"י, תשו' ח') "ואם אינם יכולים לעמוד במקום הראשון אלא בדוחק עדיף האי אונסא מאונסא דעם שבשדות העסוקים במלאכתן, שהיה להם לבוא לבית הכנסת קודם שיצאו למלאכתן, ואפילו הכי קרי להו אנוסים".

סיכום ודינים העולים

א. נחלקו ר"ג ורבנן בדין חזרת הש"ץ, האם היא באה רק כדי להוציא את מי שאינן בקיאים, או דהש"ץ מוציא גם את הבקיאיים ששומעין [וכמש"ב הריטב"א משום צירוף עם הציבור]. ונת' בגמ' דגם עם שבשדות יוצאין אף שאינם שומעין.

ב. וביאר החזו"א, דלר"ג תפילה היא חובת הציבור להעמיד מנין וש"ץ, וכל מי שלא אנוס מחוייב להצטרף אליהם, והאנוסים יוצאין [והובא בהערה מדברי המועו"ז דדוקא מי ששייך לציבור, ונידון בזה], וכן משמע בריא"ז שדימה לקרבנות.

ג. אפשר לומר באופן אחר, שאמנם החובה רמיה על כל יחיד, אבל 'אופן הקיום' של המצוה אינו נעשה בצורה של קיום היחיד אלא דוקא ע"י ציבור, שכך היא צורת קיום המצוה על ידי כל הציבור ביחד, ולכן מוכן דכשאין שומעין ג"כ יכולים להיות משותפים לציבור.

ד. וכ"מ מדברי הב"י עפ"י הרא"ש, דאין לסמוך על השמיעה מהש"ץ משום דאין מכוונים, ואעפ"כ מתקיים דין חזרת הש"ץ. וכן מוכח מדברי הרמב"ם, שהדגיש בסדר התפילה מה שעונים אמן, משום דזה מה שמצרף אותם.

ה. וכן נתבאר בחזרת הש"ץ דכל השנה, שיש חילוק בין בקי השומע לצאת יד"ח, ובין הציבור השומע בשביל קיום התקנה של חזרת הש"ץ.

ו. בר"ן נקט דסדר ברכות הוא סיבה בפ"ע להוריד ש"ץ לפני התיבה, וכ"כ הרי"ף גיאות, אבל הרשב"א בת' קמא כתב דבעי' דוקא חזרה המחוייבת, ואז חשיב תפלת ציבור. ועכ"פ לתרוויהו יש גדר בחזרת הש"ץ של ר"ה שהיא נצרכת מצד סדר הברכות.

גדרי התקיעות דמיושב ודמעומד, חיוב שמיעת חזרת הש"ץ, הוספת תקיעות מזה

ג. וידועה דעת הגרי"ז, דצריך כל יחיד לשמוע חזרת הש"ץ כל מלה מפי הש"ץ, שרק אז התקיעות הן על סדר הברכות, אבל אם אינו שומע את חזרת הש"ץ רק התקיעות לבד - אינו יוצא מצות תקיעות על סדר הברכות. אמנם, שאר פוסקים חזי' דלא חששו לזה, וסברו דהא נמי חשיב תקיעות ע"ס הברכות, והסברא לפי הנ"ל היא דאף דקיים 'מחייב' נוסף לחזרה, אמנם עצם דין החזרה שווה לכל פעם, שהוא צירוף הציבור.

ח. בחזו"א נתבאר דגם העומד בתפילת לחש הוא משותף לציבור, שהרי לא הוציא עצמו מהתפילה שהתחיל עמהם, וגם אי לא נימא הכי י"ל דחשיב אנוס, כמשנ"ת ברש"י בסוטה ובדברי הרדב"ז דא"צ אונס גדול, אלא העיקר הוא שלא מפקיע עצמו במזיד.

פרק ג' - תוספת על התקיעות ביו"ט

מנהג קהילות רבות להדר אחר התפילה ולתקוע תקיעות נוספות, כדי לצאת יד"ח שיטות נוספות בראשונים. ויש לדעת האם אין בזה כל חשש מצד תקיעה ביו"ט.

א. בטור מוכח דשרי

הנה, התוס' (ר"ה לג:) הביאו מסדר רב עמרם, שכתב דבסוף התפילה מריע תרועה אחת בלא תקיעה.

וכן הביא הטור (תקצ"ו א') "כתב ר"ע: לאחר תפלה מריעין תרועה גדולה בלא תקיעה כדי לערבב השטן... ורב האי כתב: לא בתורת מנהג אנו עושין, אלא מכי אתא ר' יצחק ואמר מכי מסיים ש"צ תקיעתא ביבנה לא שמע איניש אודניה מקל תקיעתא, למדנו שיחידים היו רגילין לתקוע אחר התפלה ואם אין עושין כן אין עיכוב בדבר שכבר יצא ידי חובתו".

ובש"ע שם הביא מנהג זה: "לאחר התפלה מריעים תרועה גדולה בלא תקיעה", וכ' הט"ז (הובא במ"ב) "בטור בשם ר"ע כ' הטעם כדי לערבב השטן, ונ"ל פי' שלא יקטרג עליהם אחר התפלה שהולכים ואוכלים ושותים ושמים לומר שאינם יראים מאימת יום הדין".

והנה, מדברי רה"ג מוכח דאע"פ שאין מצוה בתקיעה זו, מ"מ רשאין היחידין לתקוע ואין איסור בדבר [ואע"פ שמדברי ר"ע עצמם לא מוכח כן, דדבר שנתקן ע"י הגאונים מסתבר דהוי קרוב למצוה דרבנן שאין בה חשש⁽¹⁾], אבל ברה"ג מוכח דאין זה תקנה ומנהג, וכמש"כ הב"ח "דלא מתורת מנהג אנו עושין כדי שנאמר דכיון שנהגו כן הכל ודאי מנהג אבותינו תורה, ואם כן יש עיכוב בדבר, כגון אם טעה יחזור לראש, אלא מכי אתא רב יצחק וכו' דמשם למדת שיחידים היו רגילים לתקוע אחר התפלה, ואין שייך מנהג במה שעשו היחידים מעצמן"].

וכן דייק הט"ז: "...דמשמע מזה דאין איסור כלל לתקוע בי"ט אפי' רשות, דאם היה איסור מדין התלמוד מי התיר לנו לתקוע בשביל השטן, מה שלא נמצא בגמ' (היינו דבגמ' נזכרו רק תקיעות דמיושב לערבב השטן, ולא אחרי התפילה)".

(יח). וכמש"כ החי"א כלל קכ"ז "...דבר שתקנו חז"ל או אפי' הגאונים שבזמנינו לעשות סייג וגדר לתורה, אזי אסור לשנות בלאו דאורייתא דכתיב לא תסור כו'", וכן בביני"א סי' י"ח "תקנת הגאונים הוי כאיסור דרבנן", וכן מוכח בדברי הב"ח הנ"ל שאם היה בתור תקנה היינו צריכים להחזירו לראש וכו'.

וכ"ה בפסקי הרשב"ץ (ר"ה לה), שהביא את דברי רבינו האי, וכתב ע"ז: "ומכאן נ"ל שאין לחוש לאיסור שבות דתקיעה ביום טוב של ר"ה לתקוע תקיעה שאינה צריכה, שהרי החכמים היו מרבים לתקוע ולא חששו כלל לאיסור שבות".

ב. דברי הרמ"א לאסור

אמנם, ברמ"א שם חלק וכתב: "ולאחר שיצאו בזה, שוב אין לתקוע עוד בחנם". וכן בסי' תקפ"ח הביא (בד"מ) את דברי האו"ז שכתב "דכיון שהותרה התקיעה לאנשים, אפילו רצה לתקוע כל היום הרשות בידו אף על פי שיצא כבר", וכתב ע"ז "ולקמן בסימן תקפ"ט לא משמע כן, וגם בסימן תק"צ לא משמע כן".

וכונתו לדברי הרא"ש שהובאו בטור (ובאורך בבי"ב) בשם בעל העיטור דאין אחר תוקע למי שאינו מחוייב [כנשים, או מי שחציו עבד חב"ח], אלא הן בעצמן יתקעו, דאין אומרים לאדם חטא בעבור נחת רוח דחבירו, וזה שאינו חייב בדבר התוקע להן הרי זה חילל יום טוב, ודלא כראבי"ה שהתיר.

ועי' בגר"א שציין את מקור האיסור לתקוע בחינם, מתוס' כט: ד"ה רדיית, שכתבו גבי רדיית הפת דהוי איסור דרבנן (ודלא כדברי הר"ח, שנקט דאין איסור ברדייה), והוסיפו ע"ז: "דכן תקיעת שופר אסור מדרבנן, כדמוכח בפ' כסוי הדם [חולין דף פד:]: דקאמרינן תקיעת שופר בגבולין תוכיח שספיקה דוחה יום טוב ואין ודאה דוחה שבת".

וכן הביא מלשון הרא"ש במעשה דמגנצא "ואמר הראב"ן דשלא כדין החזירוהו, וגם התוקע עבר על שבות דרבנן כי לא הפסיד סדרו", ומשמע דבמה שתקע שלא לצורך הוא עובר על שבות דרבנן.

ג. אפשר דשבות דתקיעה קילא והקלו בה

אמנם, לפי הנ"ל הוי סתירה בדברי הטור, דמחד פסק כדברי העיטור שאין לתקוע לנשים, ומאידך הביא את דברי רה"ג שאפשר לתקוע תרועה גדולה אף שאינו מצוה^(ט).

ואפשר לבאר (שמעתי מהג"ר דוד קאהן), עפ"י דברי המרדכי ביומא (סי' תשכ"ז) שכתב: "...ושאלו ר"י ב"ר יהודה (לראבי"ה), מפני מה תוקעין במוצאי יו"כ קודם שמבדילין, והלא אסור לעשות מלאכה קודם שיבדיל? והשיב דודאי מלאכה אסורה, אבל תקיעת שופר חכמה היא ואינה מלאכה ולא אחמירו בה רבנן כולי האי כיון שעבר היום".

ומלשון זו משמע, דאף דהוי איסור שבות, אמנם קיל איסורו משאר גזירות דרבנן, ולכן הקלו בו בסוף יוה"כ קודם הבדלה [וכמו שמצאנו שהקלו ברדיית הפת לצורך מצוה דסעודת

(ט). והיה אפשר ליישב, אי נימא דהאיסור הוא משום שמא יתקן כלי שיר [שלא כפשטות הראשונים כאן], א"כ י"ל דשאני בזה תקיעה מתרועעה, דתקיעה היא קול שיר, כמש"כ בקרא "וביום שמחתכם... ותקעתם", וכ"כ הבי"י (או"ח תק"צ ס"ד) דתקיעה הוי סימן שמחה, אבל תרועה היא קול שבר ואנחה כמב' בגמ'. אמנם, שו"ר דיש לדחות, דבפסוק איתא 'צלצלי תרועה', ובתרגום שם פי' "בצלצולן דמשמעין בינבא", וכן במזמור מז' הריעו לה' בקול רינה', פי' שם התרגום "יביבו קדמוהי". וש"מ שגם תרועה הוא שיר [ובלא"ה אינו מוכרח, דתליא בפלוגתא האחרונים בכלי המיוחד לשירה, אם גורו עליו בקול שאינו של שיר].

גדרי התקיעות דמיושב ודמעומד, חיוב שמייעת חזרת הש"ץ, הוספת תקיעות מז

שבת²]. ושו"ר שכ"כ הריטב"א (לב:) "ואית דמתרצי בכולהו לפי שאין תקיעה שבות גמורה שיש בו מעשה, אלא קול בעלמא" [והשועה"ר כתב: "שאיין בתקיעת שופר שבות גמור אלא עובדין דחול"].

ושמא זהו הביאור במה שמצינו בגאונים שנהגו לתקוע תרועה גדולה, דכיון שיש ענין גדול בתקיעה זו לערבב השטן שלא יקטרג, לכן משום זה שרי לתקוע, משא"כ תקיעה לנשים, שכלל אינן חייבות.

וכן הוא בודאי לפי מאי דפסק השו"ע דאחר יכול לתקוע להוציאן, וביאר המ"ב "דאף שיצא ולא אמרינן דכיון שהוא עצמו אינו צריך עתה לתקוע תו עובר משום שבות כשתוקע בשבילן דמ"מ קצת מצוה יש להן בתקיעתן", וחזי' דגם לפי חומרת הרמ"א, מ"מ כשיש מצוה קצת מותר [ואין לזה סתירה כלל מדברי התוס' שכתבו דהוי שבות, דהא כונתם לדמותו לשבות דרדייה, שהיא גם שבות קלה כנ"ל].

ובזה מיושב ג"כ מה שהקשה הפנ"י, האיך שרי לן לקיים את המנהג לתקוע שלשים קולות^{2א} או מאה קולות, והרי אין זה חובה מן הדין^{2ב}, והוכיח מזה דאין איסור שבות בדבר. אמנם, לפי הנ"ל א"כ י"ל דגם ענין זה של מאה קולות, שהוא ענין הנצרך ושייך לעיקר תקנת התקיעות [דוגמת ציצין שאין מעכבין, שמוסיפים באיכות המצוה], גם בו אין לחשוש לאיסור.

ד. הוכחת הט"ז מהתוס' להתיר, והביאור להנ"ל

והנה, בגמ' בדף ל. הביאו ראייה דהתקנה של אחר החורבן אינה דוקא בפני בי"ד, "דכי אתא ר"י בר יוסף אמר מכי הוה סיים ש"ץ תקיעתא ביבנה לא שמע אינש קל אודניה מקול תקיעותיה דיחידאיי", ולמסקנה נתבאר דבעי' בפני בי"ד, ולא נזכרה תשובה לטענה זו.

והתוס' כתבו, דמה שהיו תוקעין היחידין, לפ"ז היה משום שבאו לתקוע בפני ב"ד, שלא שמעו תקיעת ב"ד. והוסיפו תוס': "דאותן שיצאו אסור להן דיש שבות בדבר לתקוע בחנם בשבת".

ומדברי תוס' אלו הוכיח הט"ז, דבי"ט שרי לתקוע בחינם, דכן דיוק לשונו דדוקא בשבת אסור, אבל בי"ט מותר [ועי' בגר"א, שהביא את אחד מהמקורות לאיסור הרמ"א מהתוס' הזה, ומשמע דס"ל דשבת לאו דוקא].

ועוד הוכיח שם הט"ז מלולב, דהותר לטלטלו כל היום ולא נאסר משום מוקצה, אמנם בזה כבר דחוהו הפמ"ג ונת"ח והמ"ב, דדין טלטול מוקצה אינו שייך כאן, דבוה מספיק מה שראוי לאחריני להתירו, וכאן ראוי לתקוע בו להוציא אחרים שלא יצאו עדיין.

(כ). אמנם, שם שאני דהוי מצוה גמורה [וגם בזה התירו רק ע"י שינוי].

(כא). אמנם, הט"ז כתב דמל' קולות שהזכיר הרמ"א דנהגו לתקוע אחר התפילה אין ראייה, די"ל שחוששין בזה שמא יש כאלו שלא שמעו כראוי [ומ"מ הוי בגדר חומרא בעלמא, ועדיין צריך טעם איך דוחים מכח זה האיסור דרבנן].

(כב). וכמו שהוסיף הב"ח בביאור דברי הטור "נראה דאף להחמירין שהביא הערוך ונתן טעם כנגד מאה פעיות וכו' אין זה חיוב ואין עיכוב בדבר".

ומ"מ, לפי הנתבאר לעיל אפשר לדחות את הראיה מתוס' מעיקרה, דכונת התוס' לתקוע בחינם - היינו שלא לצורך מצוה, דבשבת שאסרו את התקיעה והתירו רק את התקיעה בבי"ד, כל מה שאינו שייך לתקיעה זו קרוי בחינם, אבל בי"ט דר"ה, שלא נאמר איסור על התקיעה אלא מדין הרגיל של חכמה ואינה מלאכה, א"כ בזה כבר נתבאר דכל שהוא צורך מצוה קצת מתיר את התקיעה.

ה. יישוב הנצי"ב דבתוך החיוב אפשר להוסיף

ועי' במשיב דבר (א, לו) שתירץ את הקושיות לפי יסודו הידוע, דבשעת המצוה אפשר להוסיף בה והכל נהיה מעשה ארוך, ולפ"ז כתב "דכ"ז הוא אחר שהסיח דעתו מתקיעה דמצוה, אבל אם חפץ הוא לתקוע לשום מצוה מותר לתקוע כל היום, דכל זמן שעוסק במצוה נחשב למצוה, וכדאיתא בחגיגה (דף ח ב') שאם הפריש עשר בהמות לחגיגתו כולן דוחין יום טוב, ואינן נחשבים לנדרים ונדבות שאין קרבין ביום טוב, וה"נ בתק"ש כ"ז שרוצה להוסיף על התקיעות שרי".

ולפ"ז יישב את הקושיא ממאה קולות שהתקינו לתקוע, ולא חששו לשבות, "דכיון שהתקינו הרי דעתנו לתקוע עוד שוב אין בזה איסור".

ואת הקושיא ממעשה דמגנצא שמירי בתוך התקיעה, תי' הנצי"ב "שאני התם שאין בדעתו לתקוע אלא כפי מה שמחויב עפ"י דברי חכמים או הגאונים ולא יותר, וא"כ חזרה שהחזירוהו להתקוע היה בחנם".

וכיסוד זה שכתב הנצי"ב, כן סבר המהר"ל (ג"ה פ' מח, הובא בב"ח או"ח תע"ב ה'), דיסב לכתחלה בכל פעם שאוכל מצוה, דכל האכילה של המצוה, אפילו אוכל הרבה, הכל הוא מצוה אחת, ויותר טוב שתהיה כל אכילתו במצוה, וכתב שכן מבו' ברמב"ם. וכן דעת הרידב"ו (על הירושל' שבת פ"ט ה"ד),

וכן בקה"י (ברכות ס"ו ו') כתב שמסברא נראה כהנצי"ב, והביא דוגמא לזה ממש"כ רבנו יונה בתוספת שבת שכל מה שמוסיף נעשה בכלל המצוה דאו' של תוספ"ש, וכמו תרומה, שחיטה אחת פוטרת כל הכרי, אבל כל מה שמוסיף נוסף בו שם תרומה.

אבל בכמה ראשונים מבו' לכאו' לא כן, היינו מדברי התוס' (ר"ה טז:) והמאירי והריטב"א ועו"ר, שכתבו דאינו עובר בכל תוסף אלא כשמוסיף בעצם המצוה, והוסיפו דמה"ט מותר לאכול בפסח יותר מכזית מצוה ואינו כל תוסף (ועי' ברשב"א שם). מבו' בדבריהם דהא פשיטא להו דאין קיום מצוה במה שמוסיפים אחר שיצא יד"ח.

ו. שאני תקיעת שופר משום 'יום תרועה'

אמנם, בלבוש (תקפ"ה ג') נראה דאף אי נימא כתוס' והראשונים הנ"ל, שבכל המצוות אין שייך להוסיף על החיוב, מ"מ תקיעת שופר שאני, שנאמר בה 'יום תרועה'. "דאטו יום תרועה

גדרי התקיעות דמיושב ודמעומד, חיוב שמייעת חזרת הש"ץ, הוספת תקיעות מט

פעם אחד כתיב, יום תרועה יהיה לכם סתם כתיב, ביום תלה רחמנא ואפילו כמה פעמים שירצו ביום זה משמע, אלא שיוצאין בפעם אחת ויותר אינו צריך, אבל אין בה משום בל תוסיף" [וכתב שה"ה בלולב].

וכ"כ בפנ"י (בדף ל. וע"ע בדבריו בדף כט:): "דלישנא דקרא משמע הכי, דכתיב יום תרועה יהיה לכם, משמע שאין קצבה למעלה אף על פי שיש קצבה למטה, וכן ממה שתקנו חכמים שתיים מדברי סופרים ולא היו חוששין לשבות, ותקנו ג"כ לתקוע כשהן יושבין ולחזור ולתקוע כשהן עומדין כדי לערבב השטן". וכן איתא במנ"ח (תנ"ד ד').

ז. דברי השאג"א דשייך הואיל, ודחיית השו"מ

ומצאתי עוד שדנו בזה השאג"א והשו"מ, שהשאג"א (סי' ק"ג) צידד להתיר בזה משום הואיל, "דבגברא דבר חיובא הוא הואיל ושרי לי' היום תקיעה של מצוה תקיעה דרשות נמי שרי ליה" [וע"ש בסי' ק"ד שכתב לפ"ז דכ"ש דשרי לאיש לתקוע לצורך אשה, ואדרבה יתכן דראוי יותר, דלגבי אשה איכא משום שבות למאן דל"ל נשים סומכות רשות, ולדידי' אין ראוי לנשים לתקוע כל עיקר משום שבות, וא"כ יותר ראוי שיתקע להן איש, דליכא דררא דאיסורא בתקיעתו דהא שרי ליה לגמרי משום הואיל].

אמנם, בשו"מ (תליתאה, ב, קנה) דחה את טענת הואיל, עפ"י קושית המפרשים מדוע הוצרך רבא לגזירה שמא יעבירונו, והא איכא גזירה בתקיעת שופר שמא יתקן כלי שיר. ותי' השו"מ קושיא זו עפ"י דברי הרמב"ם, שכתב "אף על פי שהתקיעה משום שבות וראוי הי' שיכא עשה של תורה וידחה ל"ת דמדבריהם, ולמה אמרו אין תוקעין - גזירה שמא יטלנו". הרי דבשבת איכא שבות אחר מלבד השבות דשמא יעבירונו, ורק דעשה דאורייתא מהראוי הי' שידחה. ולפ"ז כיון דהשבות הוא משום מתקן כלי שיר, א"כ גם ביום טוב היה ראוי לגזור, וע"כ דמשום עשה דשופר דחי ל"ת דדבריהם לכך לא גזרו.

וא"כ בזה לא שייך הואיל, דע"כ לא אמרינן הואיל אלא בכל מלאכת יום טוב, דלצורך הוא היתר גמור, אבל כאן אטו מי לית בי' משום שבות רק דעשה דוחה, וא"כ לא שייך הואיל דשם הי' העשה דוחה וכאן ליכא עשה. עכת"ד.

ויש להעיר על דברי השו"מ, שלמד דגזירה זו היא כשאר גזירות חז"ל. דמפשטות לשון המרדכי נראה לא כן, שכתב דשבות קלה היא ולכן התירוה בסוף היום, וכן מבו' בתוס', שכתבו דהיא שבות כשדימוה לרדיית הפת, וכן דברי השועה"ר כדלעיל.

ובאמת, את הקושיא למה לא גזרו משום שמא יתקן כלי שיר, כבר הקשו כן הנו"כ בשו"ע, מ"ט חששו רק בשבת לשמא יעבירונו ד"א, ולא חששו ביו"ט לשמא יתקן כלי שיר, ותירצו הט"ז והמג"א דאין לחכמים לגזור ולעקור לגמרי ד"ת שצותה לתקוע ביום זה, משא"כ בשבת, דלא מתעקר לגמרי כיון שבלא שבת תוקעין בי"ט.

ודבריהם נמצאו מפורשים בריטב"א (לכ:), והילך לשון קדשו: "ויש שואלין אם כן היאך לא אסרו תקיעת שופר משום שבות, ואינה שאלה דדוקא באלו שהם מכשירי מצוה או מצוה שאינה

זמן קבוע כגון כיסוי דלא דחו מצוה גופה לגמרי ופעמים שתתקיים המצוה על ידו או על ידי אחרים, אבל לדחות מצוה גופה בזמנה הקבוע אינו בדין שיעמידו דבריהם לדחות מה שצותה תורה לגמרי, והיינו דאע"ג דתקיעת שופר שבות דרבנן בשבת או ביום טוב לא העמידו דבריהם לאסור התקיעה בר"ה משום שבות ולדחות מצות שופר, שאם כן נמצאת מצוה זו מתבטלת מכל ישראל לעולם ואינה נעשית והיאך יאסרו לגמרי ויסתרו מה שצותה תורה, ואף על פי שאסרוה בשבת משום גזירת רבה, התם אפשר להתקיים ביום טוב שחל בחול, משא"כ בזה שנדחית מכל ישראל בכל זמן שלא העמידו דבריהם... וכיון שהתירו לצורך מצוה עצמה התירו לגמרי אפילו להתעסק כדי שילמדו שתיעשה המצוה ולפרסם הדבר שאין נדנדוד איסור בתקיעה ביום זה".

ח. לצאת שיטות מותר לכ"ע

ומ"מ גם לדעת המחמירים, כ"ז בתקיעות שאין בהם צורך, אבל אם יש צורך מותר, וכמו שמוכח ממאה קולות ומתרועה גדולה, דכשיש צורך כמו לערבב השטן אין בזה איסור. ולפ"ז פשוט דהתוקעין לצאת שיטות בהלכה, אין בכך חשש, שהרי תוקעים להוציא נפשם מידי ספק.

וכ"כ החי"א (כלל קמ"ב יג): "...דאין הפסד במה שחוזר ותוקע כיון שיש מחמירים... וכל מה שאנו עושין משום ספק אין בו חשש שבות... אף על גב דלתקוע בחנם הוי שבות כמו שהשיג בתשו' ח"צ סי' ל"ה על הט"ז, מכל מקום במקום ספק נראה לי דבודאי ליכא איסור שהרי כתבו האחרונים לתקוע ק' קולות וצריך לומר מאחר שעושין לשם מצוה אין איסור". ומפורש בדבריו דגם על צד כזה ש'ראוי להחמיר, מ"מ פשיטא ליה שמותר.

וכ"כ השועה"ר "לאחר שכבר גמרו כל מנין תקיעות אלו אין לתקוע עוד בחנם, שהרי התקיעה היא אסורה ביום טוב מדברי סופרים, ולא התירוהו אלא לצורך כגון כדי לעשות נחת רוח לנשים לתקוע להן, וכן הנוהגין לתקוע אחר התפלה כיון שהן צריכין לתקיעה זו מטעם הידוע להם, התירו להם חכמים, לפי שאין בתקיעת שופר שבות גמור אלא עובדין דחול אבל לתקוע בחנם הוא זלזול יום טוב".

וידועה הנהגת מהרי"ל דיסקין בזה, שהיה מדקדק מאוד לשמוע קול שופר, כמש"כ בשו"ת שאלת שלמה ח"ב (סי' נה): "ומורי הגאון מבריסק מהרי"ל דיסקין היה מדקדק גדול בתקיעות של ר"ה, שאם היה אפילו רק שינוי קל בתקיעה, היה מצוה לתקוע שנית, שלפעמים היו עוברים לפניו כעשרה תוקעים עד שעשו תקיעה ישרה ופשוטה לפניו. וכן אני נוהג אחריו".

וכ"כ בעמודי אש (תולדותיו ומנהגיו של הגאון מהרי"ל דיסקין), שהיה מנהגו בר"ה אחר גמר התקיעות שתקעו בבהכ"נ, שהיו נקבצים ובאים לפניו יודעי תרועה, ותוקעים לפניו, כי היה חושש בנפשו אולי לא עלו יפה התקיעות ששמע בבית הכנסת.

